

Ev: Feminist Coğrafya, Orta Doğu ve Namüsait Kesişimler

Elif E. AKŞİT*

Matrix'in gözü Oracle¹

Ev de annelik gibi feministlerin zorlu bir meselesi.² Ev, ekonomik aktivitenin bir merkezi olarak uzun zamandır tanınmıyor.³ Domestik aktivitelerin tarihi ve özellikle Viktoryen ahlakın dünya üzerindeki etkisi ve kapitalizmin oluşumundaki etkileri de bir derece tartışıldı (ikinci kısmı biraz daha az).⁴ Ama bu tartışmaların temelinde ev ve diğer ekonomik aktivitelerin dikotomik bir şekilde algı-

* Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü / elifaksit@yahoo.com

¹ <https://www.quora.com/Why-does-the-Oracle-smoke-in-The-Matrix-even-though-she-is-a-computer-program>

² Elif E. Akşit, "Annelik, Feminizm, Tarih" *Doğu Batı* 64, 181-202.

³ Immanuel Wallerstein, Joan Smith, *Creating and transforming households*, Cambridge, 1992.

⁴ Anne McClintock, *Imperial Leather: race, gender and sexuality in the colonial contest*. New York: Routledge, 1995.

lanması ve sunulması vardı. Feministler de kamusal ve özel alanları bağlamaya çalışırken bile bu ikilikten hareket ediyorlardı -mecburen. Feministler oldum olası kamusal alan ve özel alan meselesini ciddiye aldılar ve politikalarını bu doğrultuda oluşturdular. Bu doğrultu, kamusal alanın özel alandan ve kadınlardan soyutlanmış muallaklığı değildi elbette. Sadece sokaklara ya da sadece yatak odasına yönelen bir niteliği de yoktu. Ama bu tuhaf sokak-yatak odası ayrımının ötesine geçmek de çok meşakkatli oldu. Sanki batıda da bu ayrım gayet cinsiyetli değilmiş gibi, İslam'ın "harem-selamlık"ının kadınları daha da içinden çıkılmaz bir cendereye soktuğu savunuldu. "İslam coğrafyalarında" kamusal alan yeterince kamusal değilse bile özel alanın çok daha derin olduğu fikri her ne kadar uzunca bir süre hakim olmuşsa da harem-selamlık meselesinin sanıldığından çok daha esnek olduğu, Halide Edip'in Grace Ellison'a dediği gibi, haremde en nihayetinde batıdakiler gibi bir ev olduğu fikri artık dile geliyor.⁵

Tabii karmaşa burada bitmiyor: Mona Domosh, evin yakınlığının onu çalışılamaz kıldığını söylüyor.⁶ Beden bile hem otobiyografik hem de başkalarının bedenleri çerçevesinde tartışmalara konu olabiliyor ama evi çalışmak konusunda Alison Blunt'ın "evin kültürel coğrafyaları"⁷ makalesinden takip edilebilecek bir dizi gelişme son on küsur yılda yaşanmış da olsa mesele hâlâ zor görünüyor. Sanıyorum ki evi tartışmamamızın temelinde de yukarıdaki paragrafta tarif etmeye çalıştığım ikilik yatıyor. Tartışabilmemiz içinse ev ve kamusal alanın birbiri üzerindeki yansımalarını ve bir nevi bir-oluşlarını görmek (Blunt buna evin siyasiligi diyor ve farklı ülke örnekleriyle tarif ediyor) gerekiyor.⁸ Bu makalede bunu yapmaya çalışacağım. Yani kamusal alan ve özel alanı kendi kamusal mekânlar ve ev/harem çalışmalarına dayanarak ve feminist coğrafya tartışmalarından beslenerek üst üste bindirerek anlamaya çalışacağım. Bitirici bir yazıdan ziyade bir tartışmaya yönelmek niyetindeyim. Bu tartışmayı önümüzdeki sayılarda geliştirmek ümidindeyim de...

I. Harem ve Total Kurum Olmak ya da Olmamak

Evin tartışması zor oluşuna tarihdışı bir şekilde giremeyiz. Ama modernliğin tarihine, böylece kamusal alan ve özel alanın tarihine tam da bu ikiliğin yaratılmasıyla giriyorken, pekâlâ bu ikiliğin daha yaratılırken nasıl çözüldüğüne ışık da tutabiliriz. (McClintock, on dokuzuncu yüzyıl İngiltere'sinde dışarı ve içerisi arasındaki geçiş alanlarının, yani kapıların, kapı tokmaklarının, merdivenlerin sürekli temizlenmesi ve parlatılmasını, bunu evin güç hiyerarşisini adeta bedenselleştiren hizmetçilerin sürekli performe etmesini çok iyi anlatıyor.⁹ Kamusal

⁵ Asma Afsaruddin (ed.), *Hermeneutics and Honor: Negotiating Female Public Space in Islamic/ate Societies*. Cambridge, Massachusetts; Londra, İngiltere: Harvard University Press, 1999.

⁶ Mona Domosh, "Geography and gender: home, again?" *Progress in Human Geography* 22,2 (1998) s. 276-282.

⁷ "Cultural geography: cultural geographies of home," *Progress in Human Geography* 29, 4 (2005) s. 505-515.

⁸ "Cultural geography: cultural geographies of home," 510.

⁹ McClintock, *Imperial Leather*.

alanı tüm soyutluğundan soyunduran bir anlatı bu.) Bunu yapmak için Foucault'nun total kurumlar kavramından başlamak oldukça açıklayıcı gözüküyor bana kendi içinde: Kendi hesabıma, özellikle eğitim politikaları ve kızların bu politikalarca kapsanması meselesini çalışırken okul, zaman zaman hapishane ile örtüşen bir total kurum olarak benim için netti. Ama okulların harem eğitiminin ne kadar çok şey devraldıklarını (müfredat değişimi mesela oldukça net bir örnek: Fransızca'dan İngilizce'ye geçiş örneğini verebilirim) ve harem eğitiminin de okullardan devralmaya devam ettiğini (Matematik, Fizik dersleri) tespit etmek bile benim için evin de ne kadar total kurum haline geldiğini idrak etmek için hemen yeterli olmadı.¹⁰ Bu "keşf"imi "Harem eğitimi ve heterotopik tahayyül" diye bir makalede anlatmaya çalışmıştım. Tabii total kurum ve heterotopya birbirini dışlayan ya da birbirinin tersi kavramlar değil. Ama yine de evin de total kuruma dönüşmekte olduğu aklıma gelmedi. Sanırım evin değişimini bizzat ele aldığım da bile evin adeta beden bir uzantısı olması, çoğu insan için, belki aileyi ve dolayısıyla "çocukluğu" barındırdığı için belki bedeninden bile biricik olması onun ne yöne değiştiğini anlamayı da zorlaştırıyordu. Üstelik harem evden ziyade doğu coğrafyasının parçası, sembolü, hatta poster çocuğu olması bu sembolizmle cebelleşirken ve ona itiraz ederken bile bu zorluğu katlıyordu.

Herhalde bu flulaşmanın sınırlarını en iyi zorlayabileceğimiz güncel örneklerden biri ev hapsi tartışması. İnsanın evinin içinde (elektronik de olsa ve belki de daha çok da elektronik de olduğu için) prangayla dolaşması fikri sanıyorum birçoğumuz için evin sadece mutlu aile yuvasının taşıyıcısı olmadığını değil, hapishanenin nasıl aynısı ve belki de tecrit sebebiyle daha kötüsü olabileceğini gösteriyor. "Bankamatik memurları" bir yandan maaş alıp sandalye verilmediği için çalışmaktan "özgür"müş gibi algılanırken diğer yandan dışlanmışlığın en beter hallerinden birini yaşıyorlar mesela.¹¹ Üstelik evin bir mahkumiyet alanı olması yeni bir durum değil. Boynunda prangayla dolaştırılan kölelerin evdeki varlığı, her zaman bu kadar yüklü bir sembolizm taşımaya da sadece batı dünyasına özgü bir anomali de değil. Evin kamusal yaşamı destekleyen, yeniden üreten tarafı sosyal-iktisadi yazının konusu olsa da kapitalizmin bizzat üretildiği, adeta bir fabrikanın uzantısı olduğu yeterince vurgulanmadı. Kadınların evdeki evişi ve cinsellik mahkumiyetlerini, kölelik gibi kapitalizmin yeniden üretildiği bir düzeneğin bir parçası olarak görmek de sanırım yanıltıcı olmaz. Zaten feministler evin bu negatif, hapseden tarafının oldum olası fazlasıyla farkındalar. Sadece bunu güncel tahakküm mekanizmalarından ayrı düşünmek eğilimindedir.

¹⁰ "Harem education and heterotopic imagination," *Gender and Education* 23/3, 2011: 299-311.

¹¹ Ömer Aytaç, "Sosyal yapımız ve memuriyet temayülleri," *Mukaddime* 5(2), 2014, 71-94. Bu yabancılaşmanın ve ev hapsinin bir türünü yaşayan 35. Madde asistanlarının yazdığı yaratıcı makale de evin nasıl total kurum makinesinin parçası olabileceği ve insana kaçacak yer kalmayabildiği konusunda ipucu verebilir. Yavuz Yıldırım, Ezgi Ören, Elifhan Köse, Selcen Kök, Yılmaz Demirhan, Cengiz Ekiz, "Gurur Tablosundaki Çatlak: 35. Madde Araştırma Görevlileri ya da 'SBF'nin Mültecileri'," *Mülkiye Dergisi*, 265, 2009.

Bu bağlamda feministler için beden daha çok olumlanan bir alanken ev bir mahkumiyet alanı olarak tanımlanageldi. Ne yazık ki bu çizgide evi hayli geleneksel kurgulamak da kendince bir gelenek oldu ve yukarıda tarif ettiğim gibi kamusal alanın ortaya çıkışıyla bir arada ortaya çıkan bir mahkumiyet alanı olduğu tartışılmadı. Bu çalışmada benim derdimse evi olumlamak değil elbette. Olumlama ya da mahkumiyetin ötesinde, internetin yarattığı yeni-domestisite ile sanal alanın kamusal ve özel olanı ummadık zamanlarda birleştirmesi alışageldiğimiz ayrımları temelden sarsıyor örneğin. Evden çalışmanın yaygınlaşması kayıt dışı ekonominin sınıfsal iddiasını değiştiriyor ve bu çeşit örnekler kadınların ve onlarla özdeşleşen özel alanın dönüşümü için oldukça farklı bir gelecek vaadediyor.

“Kamusal ve Özel alanın yeniden düzenlenmesi” yazımda erken cumhuriyet yıllarında özel ve kamusal alanın eğitim sayesinde yer değiştirdiğini, evin kamusal hayatın bir merkezi haline geldiğini savunmuştum.¹² Bu yer değiştirmeyi anlatırken devletin, ev içlerini nasıl bir uzantısı haline getirdiğini de tarif etmiştim. Ama devletin soyutluğu ve evin somutluğunun ulus-devlet ve ev arasındaki tüm sembolik bir araya getirişlere rağmen (erken cumhuriyet dönemi dergilerinde evin temizliği/etnik temizlik vurgusunun beraberce yapıp durması gibi) kafamda birleşmesi bir hayli zaman aldı. Devlet, kadınlardan ve dinden soyutlanarak oluşan kamusal fikrine dayanıyor, ama eviçleri ve coğrafi sınırlar açısından da kendini somutlayarak var oluyordu.¹³ Mekâna odaklanmak bu somutlamayı, kamusal kavramının üzerine oturduğu soyutlamayı özellikle yerel yönetimler gibi yerlerin gündelik tartışmalarından ve bu tartışmaların gerçekleştiği kamusal mekânlar üzerinden kırarak yapabilir. Burada bu tartışmaların geçtiği bölgelerde batıya karşı doğuyu, Akdeniz’in kültürünü, Osmanlı geleneğini, Ankara’nın cumhuriyet tarihini yüceltmek değil bu çerçevelere eleştirel bir bakış açısı getirirken kadınların davranışlarını mekâna özgü bir şekilde anlamaya çalışmak gerçekçi olabilir.¹⁴ Benzeri bir şekilde evin kamusal alana ait meseleleri adeta bütünüyle barındırdığını anlatırken benim çabam daha çok eve yönelik bir eleştirel bölgecilik kapısı açmak olarak da düşünülebilir.¹⁵ Yani evi sahiplenip eleştirel bakmaya devam edebiliriz mesela. Hazır yeri gelmişken ve harem tartışmalarına da mecburen girmişken de belirtmek isterim ki bence bell hooks’un

¹² “Rearrangement of the Public and the Private Spheres,” *Ottoman Women: A Social History from 19th and 20th Centuries*. Duygu Köksal, Anastassia Falierou (eds) Londra: I.B.Tauris, 2013.

¹³ “Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye’de Kamusal Kavramının Dönüşümü ve Dışladıkları,” *SBF Dergisi* 64/1, 2009: 1-21; “Haydi Kızlar Okula: Kızların Eğitimi, Kadınların Bilgisi ve Kamusal Alan Tartışmaları,” *Toplum ve Bilim* 114, 2009: 7-26.

¹⁴ “The women’s quarters in the historical hammam,” *Gender, Place Culture*, 18/2, 2011, 277-293.

¹⁵ Van Houten’in bell hooks için dediği “mekânsallaşmış feminist özneliğin” ele alması zor mekânı ev... Christina Van Houten, “bell hooks, Critical Regionalism, and the Politics of Ecological Returns,” *Materialist Feminisms Against Neoliberalism* special issue of *Politics and Culture* ed: Mary Ellen Campbell, A.L. McCready, 2014; bell hooks, *Bone Black: Memories of Girlhood*. New York: Henry Holt and Company, 1996.

eleştirel bölgecilği ile birleşen ittifak politikası da sadece siyahlar ve beyazlar arasında değil İslam coğrafyalarını kapsayacak şekilde de kullanabilir.

II. Namüsait kesişimler, lokasyon politikası, eleştirel bölgecilik...

Feminist coğrafyacılar evin çalışılabilirliğini, imkânsızlığa vurguyla da olsa kırdılar. Selda Tuncer, “Beşeri Coğrafyaya Feminist İtirazlar” makalesinde feminist akademisyenlerin beşeri coğrafya disiplini üstündeki etkisini İngilizce literatürü değerlendirerek, bu alanda öne çıkmış belirli feminist coğrafyacıların çalışmalarını ele alarak anlatmıştı.¹⁶ Feminizm ve coğrafya arasındaki ilişki, özel alanın/evin beşeri coğrafya tartışmalarının nasıl dışında kaldığı ve feminist coğrafyacılar tarafından dahil edildiği bağlamında ortaya çıkıyor ama çok da fazla geliştirilemiyor.¹⁷ “Kadınların Mekânsal Davranışlarının Siyasal Niteliği” makalede mekânın kadınların siyasetle ilişkisini anlamada çok kritik olabileceğini önerirken hamamın kamusallığını tartışsam da ev meselesine girmek bana da uzak gelmişti.¹⁸

Adrienne Rich’in lokasyon politikası da eve uğramayıp bedenın lokasyonlarına odaklanıyordu mesela. (Elifhan Köse de *Sessizliği Söylemek* kitabında muhafazakâr kadınların sanıldığı aksine evleriyle değil, örtünün altındaki bedenleriyle var olduklarını söylüyordu, Rich’le ve bedenın mekansallığıyla bağlantılandırmaya da.¹⁹) Ülkesiz beden, beyaz beden, Yahudi beden, solcu beden, savaş karşıtı beden, suçlu bulunan beden, çalışan beden... Bu bedenleri bir yandan Virginia Woolf’un kadınların ülkesizliği tasvirinden daha gerçekçi bir eleştirel bölgeci konuma aktarıyor ve bir kadın/feminist bir ülkesi olmasından/yerli olmaktan o ülkenin hükümetini lanetleyerek kurtulamaz, diyerek feministleri sahte aşmışlıklardan vazgeçmeye çağırıyordu.²⁰ Bu sahte aşmışlıkları Afsane Najmabadi de “namüsait kesişimler” olarak adlandırıyor,²¹ hem Müslüman kadınlardan söz edip hem laik olamayacağın, hem üçüncü dünyadan bakıp hem uzak duramayacağın kesişimler... Najmabadi’nin makalesi Müslümanların batı nezdinde ezilenlerden olmasına mukabil kendi coğrafyalarında İslam’ı ezmek için kullanıyor olabilmesinin, o coğrafyalardan konuşurken kendini bu durumlardan özgürleştirmeyi adeta imkânsız hale getirmesi problemini çözmek için de önemli. Üstelik zaten tam da bu durumun dile getirilmesi elzem: İslami feminizm literatürü Orta Doğulu olup tahakkümü İslam’da görüp eleştiren bir ilk kuşağı müteakip (Fatima Mernissi gibi) İslam pratiklerinin ötesine geçmeyi konu

¹⁶ *Fe Dergi* 4, sayı 1 (2012), s. 79-90.

¹⁷ “Beşeri Coğrafyaya Feminist İtirazlar,” s.80.

¹⁸ *Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: Eşitsizlikler, Mücadeleler, Kazanımlar*, ed: Hülya Durudoğan, Fatoş Gökşen, Bertil Emrah Oder, Deniz Yüksek, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2010.

¹⁹ *Sessizliği Söylemek: Dindar Kadın Edebiyatı, Cinsiyet ve Beden*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.

²⁰ Mary Eagleton (2000) Adrienne Rich, Location and the Body, *Journal of Gender Studies*, 9:3, 309 (299-312).

²¹ “Teaching and Research in Unavailable Intersections,” *Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies* 9: 3 (1997): 65-78.

edinen İslam pratiklerin dışında kalmayı konu edinen bir söyleme evrildi (Asma Barlas gibi). Hem İslam pratiklerinin hem de oryantalist dışlamaların keşişimlerinde kalıp hem de hâlâ hem Müslüman kalıp hem de -çoğunlukla İngilizce gelişen- feminist literatüre katkı vermek de bazı kadınların bu namüsaıt keşişimlerin ötesine geçmekte ne kadar kararlı olduğunu gösteriyor.

Rich, bu namüsaıt/ımkânsız keşişimlerin kendi zamanındaki halini en çok çalışan alt sınıf latino/siyah bedenden söz ederken müsait hale getiriyordu. Diğerlerini ülkeyle bağlasa da tarif ettiği bedenlerinin en mekânsal olanı da bu bedendi herhalde, bu yüzden müsait... Rich, Perù'da: "Kadınlar saatlerini fasulyedeki, buğdaydaki ve pirinçteki minik taşları ve çöpleri ayıklamaya saatler harcarlar; bezelyelerin kabuklarını ayıklar, balık temizler ve küçük havanlarda baharat döverler. Çarşıdan kemik ya da işkembe alıp ucuz, besleyici çorbalar pişirirler. Yeni bir yama taşıyamayacak hale gelene kadar kıyafetleri onarırlar. En çok taksitle ödenebilecek en ucuz okul formalarını ararlar. Eski dergileri bulaşık leğenleriyle değiştirir ikinci el oyuncaklar ve ayakkabılar alırlar. Bir makara ipliği daha ucuza almak için uzun mesafeler yürürler" diye yazdı. "Ama", dedi, "onların düşünceleri akademisyenlere göre birer reflektir, teori değil".²²

Rich'in latino/siyah'ını şimdi artık Üçüncü Dünya, Orta Doğulu, Müslüman olana da genişletmek mümkün. Feminist coğrafya Rich ve bell hooks'un açtığı yolda, dünya coğrafyalarının kadınların dışarda kalışlarına ekstra etkisine de odaklandı. Yine de şu anda İslam ve feminist coğrafya daha çok göç/milliyetçilik ve tüketim üzerinden çalışılıyor.²³ Dipesh Chakrabarty'nin ev kadını sömürgecilik karşıtı ulusçuluğun en temel meselesi olarak ortaya koyması hâlâ bu alanda oldukça etkili.²⁴ Sömürgecilik karşıtı milliyetçiliğin görece tektipleştirilmiş geleneksel kıyafetler, uzun saçlar ve ev ile kadınlar üzerinden oluşturulması meselesi hâlâ gündemde. Ama ev, ulusçuluğun merkezi olduğunda, ideoloji gardropların düzeninden, mutfağın büyüklüğüne evden taşıtığında bile direnişin mekânı da olabiliyor.²⁵ Ev ve evişinin birbirine ne kadar geçtiğini ve bu performansın teorik bağlantısını Rich ve McClintock'ta takip ederken Bachelard'ın mekanın poetikasında ev işini mekânı ve hayatı kuran bir yerde tanımlamasını da unutmayalım.

Teoriyi yapan tam da bu yukarıda anlatılar gibi çalışma hareketleridir, diyor du Rich. McClintock bu hareketlerin -mesela gayretli var olma stratejileri değil- güç gösterileri de olabileceğini önerdi sömürgecilik sonrası bağlamda. Örneğin Hannah Cullwick, gün boyu çalışarak, bir kadının ya da erkeğin kolay kolay yapamayacağı işleri birbiri ardı sıralayarak, bir yandan kendisini çalıştıranların kendisini çalıştırdıkları için ne kadar güçlü olduklarını sergiliyordu, ama aynı

²² Adrienne Rich, "Notes towards a Politics of Location," *Blood, Bread, and Poetry: Selected Prose* 1979-1985. New York: W.W. Orton, 1986, pp. 210-231.

²³ Banu Gökarişel, Ellen McLarney, "Muslim Women, Consumer Capitalism, and the Islamic Culture Industry," *Journal of Middle East Women's Studies* 6(3), 2010 s. 1-18.

²⁴ "The difference—deferral of (a) colonial modernity: public debates on domesticity in British Bengal," *History Workshop Journal*, 36, 1993, s1-34.

²⁵ Elif E. Akşit, *Kızların Sessizliği*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

zamanda da kolay kolay kimsenin sahip olamayacağı bir güce sahip olduğunu da bu hareketleriyle belli ediyordu (zaman zaman “köle” kılıgına girmesi de sadece kadınların ve erkeklerin değil siyahların ve beyazların gücünü bedeninde birleştirdiğinin sergilenmesiydi herhalde).²⁶ Ben de “Yürümek” makalesinde habitus kavramından hareketle yeni orta sınıf kadınların ev işi yapan/okula giden/namaz kılan bedenini şehirde hareket halinde tarif etmeye çalışırken beden ve coğrafya arasında böyle çalışkan bir örtüşme canlandırmıştım kafamda.²⁷ Bir yandan gardroptan taştan ideolojiyi performe ederek ulusu gerçekleştiren kadınlar, diğer yandan Milli Tarih nezdinde olsa olsa yersiz kaçacak aile geçmişlerine, Osmanlı imparatorluğuna doğmuş olmalarına da sahip çıkıyorlardı mesela fotoğraflarla. Tarihlerine dair gündelik eşyaların sergilendiği büfe ideolojik dolaplarıyla karşı karşıyaydı mesela... Osmanlı imparatorluğuna doğmuş, cumhuriyeti yaşayan ve gerçekleştiren kadınlar evlerini merkeze aldıkları ve ulusu evlerinden inşa ettikleri bir dönemde aynı zamanda o zamanlar yasaklanmış olan türbe ziyaretlerini türbenin içine girmeden yaparak, yeni şehri dolaşarak kapsayarak, kendilerine özgü yeni haritalar oluştuyorlardı erken cumhuriyet döneminde.

Kısacası doğu ve batıdaki kadınların ittifakı, farklı bölgelerde sadece evin kamusal alanın parçası olduğu değil, evin tarihsel olarak kamusal alana denk düşen parçalarla/parçaları temsilen gelişmiş olmasının onun kamusal mekânların gelişiminin de tarihsel olarak parçası haline getirdiği hikâyeleri beraber keşfetmekte yatabilir. Mesela burada İslam coğrafyasına ilişkin görünen mekânlardan hareket etmem, bu tespiti sadece Doğu/Orta Doğu coğrafyasına genellenebilir kılmıyor; çünkü zaten bu mekânlardan söz ederken Roma hamamı-Osmanlı hamamı bağlantısında olduğu gibi bunların sadece doğuya ya da sadece batıya özgü mekânlar olmadıkları, bu ikisinin bir arada gözlemlenebileceği yerler oldukları söylenebilir. Takip eden bölümde iki eviçi örnekle bu yazıyı bitirmek ve umarım bir tartışmayı başlatmak ümidindeyim.

III. Ocak-Mutfak ve Hamam-Banyo

Thompson, Orta Doğu’da kamusal ve özel alanların sınırlarının hiç kuşkusuz değiştiğini, sömürgecilğin bu değişimler üzerinde hiç kuşkusuz etkili olduğunu, ama sömürgecilik öncesi durumların çok da iyi bilinmediğini söylüyor.²⁸ Hamamın tarihi bu “önce”yi düşünmek için iyi bir alan sağlıyor. Daha önce bu öncenin adeta mekânsallaştırılması/bedenselleştirilmesi olan hamamın üçüncü mekân ya da yarı kamusal alan olarak düşünülmesinden önce kadınların (da) bir araya geldiği bir kamusal alan olarak düşünülmesinin kadınların siyasi yaşamlarını anlamak için daha aydınlatıcı olabileceğini önermiştim.²⁹

²⁶ *Imperial Leather*.

²⁷ “Yürümek,” *Türkiye’nin Toplumsal Hafızası*, Esra Gülsüm Özyürek (ed), İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

²⁸ Elizabeth Thompson, “Public and Private in Middle Eastern Women’s History,” *Journal of Women’s History* 15, no.1 (Bahar 2003): 52-69.

²⁹ “The women’s quarters in the historical hammam”

Sömürgecilğin hedefi olmamak için Türkiye’de kendi kendini batılılaştıran bir kültür devrimi geçirmiş olan kadınların tarihe sahip çıkıp geçmişle bağlantı kurabildikleri mekânların hamamlar ve türbeler olduğunu önermiştim.³⁰ Hama- ma artık temizlenmekten çok sosyalleşmeye ve hatırlamaya gidilmesi evin için- deki banyonun ne kadar sosyallikten arınmış bir mekân olduğunun da altını çiziyor. Banyo, böylece, hem bir geçmişe set çekme, modernleşme aracı, hem de yüzyıllarca süren kamusal yıkanma hatırasının farkında olunmadan taşındığı bir mekân olabiliyor.

Benzeri bir geçmiş taşınmasını, şifacılıkla ve kadınlarla özdeşleşen, evin mer- kezi olan “ocak”ın şifa özellikleri azalmış, büyük bir kısmı tıp kurumuna dev- rolmuş şekilde evin bir kenarına itilmesi hikâyesinde okuyabiliriz.³¹ Erken cum- huriyet yıllarında okullar mutfağın “adam edilmesine” önyak olmuşlardı.³² Tay- lorizm gibi fabrikalarda kullanılan tekniklerle mutfaklar fabrikalaşmış, kadınların üretkenliği ve etkililiği arttırılmıştı. Ferhunde Özbay, evden köle emeği yok olurken mutfağın küçüldüğünü, ellili yıllarda mutfakların sadece tek bir insanı (kadın) içerecek kadar küçüldüğünü anlatıyor.³³ Taylorizm de bu küçücük alanı tek bir kişi için olabildiğince işlevlendirmeye çalışma denemesiydi. Sonra mut- faklar büyüdü, aile mutfağın içine girdi, kadınlar kendi üzerlerindeki yükü kızla- rıyla paylaşabildiğinde paylaştı. Bazen de kendisi gibi olmasın diye paylaştı. Babaları ve kocaları kendini hep evin dışında konumlandırırken -çünkü evin içi erkekleri adeta kadınsılaştırıyordu- erkek çocuklarını büyütebilmenin tek yolu olarak da onlara temizlik yapmayı ya da yemek yapmayı öğretmeme -ya da yap- mamayı öğretme- yolunu buldu kadınlar yine. Mutfak, bu negatif eğitimin de mekânıydı.

Sözlü görüşmeler yaptığım kadınlar mutfağı, kendileri ve çocukları için bir şı- fa kaynağı olarak görüyorlar ama bunu oldukça çekinerek söylüyorlardı. “Ocak”ın görevi diğer kurumlarca ve evdeki mutfakla beraber paylaşıyor gibi. Ama mutfağın sadece evde olması bile hem onun kamusal gücünden götürü- yormuş gibi dillendiriliyor, hem de hiçbir kamusal mekânın, kurumun taşıyama- yacağı bir tarihsel gücü, -kadınlar için- mutfakları, kendi mutfakları taşıyor.³⁴ Rich alıntısını hatırlayacak olursak feministler için kuramsal gücü de mutfakta bulabiliriz.

³⁰ “The women’s quarters in the historical hammam,” “Women, Modern State and Religious Space,” *Mediations in Cultural Spaces: Structure, Sign, Body*. John Wall (ed.), Newcastle: Camb- ridge Scholars Publishing, 2008.

³¹ Melike Kaplan, “Geleneksel Tıbbın Yeniden Üretim Sürecinde Kadın,” *Ankara Kent Örne- ğinde Kuşaklar Arası Çalışma*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları: 257, 2010; Elif E. Akşit, “Yemek, görünmez hayatı bilgi,” *Cinsiyetli Olmak*, ed: Zeynep Direk Yapı Kredi Yayın- ları, 2015.

³² Akşit, “Rearrangements.”

³³ Ferhunde Özbay, “Gendered Space: A New Look at Turkish Modernisa- tion”. *Gender & History*, 11 No.3 November 1999, s. 555–568.

³⁴ Akşit, “Yemek, görünmez hayatı bilgi.”

Harem ve ev tartışması aynı zamanda evin parçalarını da kapsıyor elbette. Bu parçalar üstünden de giderek evin kamusal alanı bir yandan hapis bir yandan temsil ettiği durumları anlamaya çalışabiliriz. Ev ve kamusal alanın nasıl ve nelerde örtüştüğünü farklı coğrafyalar için öğrenmeye uğraşabiliriz. Ben bu son bölümde bunu nasıl yapabileceğimize dair oldukça kısa da olsa düşünmeye çalıştım.

Şimdilik bu beşeri coğrafya dosyasının bir parçası olarak beşeri coğrafyanın ev ve doğu/batı kayması konusunda bu kadarını önermeyi önemsedim, ama devam eden çalışmalarım(ız)da bu konuyu geliştirmeyi de ümit ediyorum.

Kaynakça

- Resim: <https://www.quora.com/Why-does-the-Oracle-smoke-in-The-Matrix-even-though-she-is-a-computer-program>
- Akşit, Elif E. "Anelik, Feminizm, Tarih" *Doğu Batı* 64, 181-202.
- , "Yemek, görünmez hayatı bilgi," *Cinsiyetli Olmak*, ed. Zeynep Direk, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015.
- , "Rearrangement of the Public and the Private Spheres," *Ottoman Women: A Social History from 19th and 20th Centuries*, ed. Duygu Köksal, Anastassia Falierou, Londra: I.B.Tauris, 2013.
- , "Harem education and heterotopic imagination," *Gender and Education* 23/3, 2011: 299-311.
- , "The women's quarters in the historical hammam," *Gender, Place Culture*, 18/2, 2011: 277-293.
- , "Kadınların Mekânsal Davranışlarının Siyasal Niteliği," *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: Eşitsizlikler, Mücadeleler, Kazanımlar*, ed. Hülya Durudoğan, Fatoş Gökşen, Bertil Emrah Oder, Deniz Yüksek, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2010.
- , "Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'de Kamusal Kavramının Dönüşümü ve Dışladıkları," *SBF Dergisi* 64/1, 2009: 1-21.
- , "Haydi Kızlar Okula: Kızların Eğitimi, Kadınların Bilgisi ve Kamusal Alan Tartışmaları," *Toplum ve Bilim* 114, 2009: 7-26.
- , "Women, Modern State and Religious Space," *Mediations in Cultural Spaces: Structure, Sign, Body*, ed. John Wall, Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2008.
- , *Kızların Sessizliği*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- , "Yürümek," *Türkiye'nin Toplumsal Hafızası*, ed. Esra Gülsüm Özyürek, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
- Afsaruddin, Asma (ed.). *Hermeneutics and Honor: Negotiating Female Public Space in Islamic/ate Societies*, Cambridge, Massachusetts; Londra, İngiltere: Harvard University Press, 1999.
- Aytaç, Ömer. "Sosyal yapımız ve memuriyet temayülleri," *Mukaddime* 5(2), 2014: 71-94.
- Blunt, Alison. "Cultural geography: cultural geographies of home," *Progress in Human Geography* 29, 4, 2005: 505-515.
- Chakrabarty, Dipesh. "The difference-deferral of (a) colonial modernity: public debates on domesticity in British Bengal," *History Workshop Journal*, 36, 1993: 1-34.
- Domosh, Mona. "Geography and gender: home, again?" *Progress in Human Geography* 22, 2 1998: 276-282.
- Eagleton, Mary. "Adrienne Rich, Location and the Body," *Journal of Gender Studies*, 9/3, 2000: 309.

- hooks, bell. *Bone Black: Memories of Girlhood*, New York: Henry Holt and Company, 1996.
- Gökarıksel, Banu ve Ellen McLarney. "Muslim Women, Consumer Capitalism, and the Islamic Culture Industry," *Journal of Middle East Women's Studies* 6 (3), 2010:1-18.
- Kaplan, Melike. "Geleneksel Tıbbın Yeniden Üretim Sürecinde Kadın," *Ankara Kent Örneğinde Kuşaklar Arası Çalışma*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları: 257, 2010.
- Köse, Elifhan. *Sessizliği Söylemek: Dindar Kadın Edebiyatı, Cinsiyet ve Beden*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- McClintock, Anne. *Imperial Leather: race, gender and sexuality in the colonial contest*. New York: Routledge, 1995.
- Najmabade, Afsaneh. "Teaching and Research in Unavailable Intersections," *Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies* 9 (3), 1997: 65-78.
- Özbay, Ferhunde. 'Gendered Space: A New Look at Turkish Modernisation,' *Gender & History* 11 (3), November 1999: 555-568.
- Rich, Adrienne. "Notes towards a Politics of Location," *Blood, Bread, and Poetry: Selected Prose 1979-1985*, New York: W.W. Orton, 1986: 210-231.
- Thompson, Elizabeth. "Public and Private in Middle Eastern Women's History," *Journal of Women's History* 15 (1), Spring 2003: 52-69.
- Tuncer, Selda. "Beşeri Coğrafyaya Feminist İtirazlar," *Fe Dergi* 4 (1), 2012: 79-90.
- Van Houten, Christina. "bell hooks, Critical Regionalism, and the Politics of Ecological Returns," *Materialist Feminisms Against Neoliberalism* special issue of *Politics and Culture*, ed. Mary Ellen Campbell, A.L. McCready, 2014.
- Wallerstein, Immanuel ve Joan Smith, *Creating and transforming households*, Cambridge, 1992.
- Yıldırım, Yavuz, Ezgi Ören, Elifhan Köse, Selcen Kök, Yılmaz Demirhan ve Cengiz Ekiz. "Gurur Tablosundaki Çatlak: 35. Madde Araştırma Görevlileri ya da 'SBF'nin Mültecileri'," *Mülkiye Dergisi*, 265, 2009.

Öz: Feministlerin zorlu bir meselesi olan evi kamusal ve özel alan ikiliğinin ötesinde tartışırken aynı zamanda "haremlilik" meselesi üzerinden "İslam coğrafyaları"nı problematize ederek feminist coğrafya literatürünü yansıtmaya ve tartışmaya yönelen bir makale bu. Evin tartışılmayan tarafını aşmak için hem total kurum bağlamında ve hem de direniş olasılıkları üzerinden ev ve kamusal alanın birbiri üzerindeki yansımalarını, bir-oluşlarını göstermeye çalıştım. Yani kamusal alan ve özel alanı kendi kamusal mekânlar ve ev/harem çalışmalarına dayanarak ve feminist coğrafya tartışmalarından beslenerek üst üste bindirerek anlamlandırdım.

Anahtar Sözcükler: Ev, feminist coğrafya, harem, total kurum

Home: Feminist Geography, the Middle East and Unavailable Intersections

Abstract: This article tries to reflect and add to the literature on feminist geography by carrying the discussion of home beyond the public-private dichotomy as well as "Islamic" geographies, such as in *harem-selamlık*. In order to go beyond the obstacles around the familiarity of the home that makes it quite impossible to discuss it, I tried to show how home and the public became one both in terms of totalities and resistances. In short, nourishing from my previous research on various spaces such as the *hammam*, and home and harem as well as the literature on feminist geography, I tried to reevaluate the problem of spheres by interpreting them as parts of a unity.

Keywords: Home, feminist geography, harem, total institution